

גישת רש"י ותוספות בדיני שכירות נריה זיסברג

ראשי פרקים:

1. מעביד או פועל שחזרו מהתחייבותם
2. בהמה שנתיב הליכתה הוחלף
3. ספינה שעגנה באמצע הפלגתה
4. סיכום

הפרק השישי של מסכת בבא מציעא, "השוכר את האומנים", עוסק בדיני שכירות, ביחסי מעביד-עובד ובזכויות הממוניות של כל אחד מן הצדדים במקרה של פירוק ה'עסקה', על פי נסיבות העניין ועל פי כללי היסוד ההלכתיים.

המעייין בסוגיות אלו, לכל אורך הפרק, ימצא שבמקומות רבים נחלקים רש"י ותוספות ביניהם בהסבר דיני הגמרא. במאמר זה אני מבקש להראות שהמחלוקות הללו אינן נובעות מן המציאות ה'מקומית' שבכל מחלוקת ומחלוקת, אלא מהבדלי גישה עקרוניים בין רש"י ותוספות ביחס למחויבות שבין המשכיר לשוכר / המעביד לפועל. להלן נביא מספר דוגמאות להבדלים אלה.

מעביד או פועל שחזרו מהתחייבותם

בתחילת הפרק, מובאת בגמרא ברייתא ארוכה העוסקת באדם ששכר פועלים, ולאחר מכן בוטלה העסקתם על ידי המעביד, או שהם עצמם ביטלו את סיכום העבודה:

"השוכר את האומנין והטעו את בעל הבית, או בעל הבית הטעה אותן – אין להם זה על זה אלא תרעומת.

א. במה דברים אמורים? שלא הלכו (למלאכתם); אבל הלכו – חמרים ולא מצאו תבואה, פועלין ומצאו שדה כשהיא לחה – נותן להן שכרן משלם, אבל אינו דומה הבא טעון לבא ריקן, עושה מלאכה ליושב ובטל.

ב. במה דברים אמורים (שאיין להם אלא תרעומת)? שלא התחילו במלאכה; אבל התחילו במלאכה – שמין להן מה שעשו. כיצד? קבלו קמה לקצור בשני סלעים, קצרו חציה והניחו חציה; בגד לארוג בשני סלעים, ארגו חציו והניחו חציו – שמין להן את מה שעשו: היה יפה ששה דינרים, נותן להן סלע, או יגמרו מלאכתן ויטלו שני סלעים. ואם סלע, נותן להם סלע. רבי דוסא אומר: שמין להן מה שעתיד להעשות: היה יפה ששה דינרים, נותן להם שקל, או יגמרו מלאכתן ויטלו שני סלעים. ואם סלע, נותן להם סלע.

ג. במה דברים אמורים (ששמין להם מה שעשו/עתידיים לעשות)? בדבר שאין אבוד, אבל בדבר האבוד – שוכר עליהן או מטען. כיצד מטען? אומר להן: 'סלע קצצתי לכם, באו וטלו שתים'. ועד כמה שוכר עליהן? עד ארבעים וחמשים זוז.

ד. במה דברים אמורים (ששוכר פועלים אחרים)? בזמן שאין שם פועלים לשכור, אבל יש שם פועלים לשכור, ואמר צא ושכור מאלו – אין לו עליהן אלא תרעומת¹

המקרה הנידון כאן, הוא שבוטלה העבודה אותה היו הפועלים אמורים לעשות. במקרה זה, אם לא מתקיים אף אחד מהסייגים שפורטו, קובעת הגמרא ש"אין להם זה על זה אלא תרעומת". את המקרה המדובר מפרש רש"י (ד"ה אין) באופן הבא:

"דאמר להן: 'תשכירו עצמכם לאחרים'. ואינהו נמי אמרו ליה, כי הדרו בהו, 'צא ושכור אחרים'. ומיהו תרעומת איכא, שיהו צריכים לחזר – זה אחר פועלים זה אחר שוכרים. ותביעת ממון ליכא, דהא דברים בעלמא נינהו"

כלומר, לפי רש"י יש כאן בסך הכל סיכום ראשוני שהתבטל, ובעל הבית הודיע לפועלים שהם חופשיים לחפש מעסיק אחר; לכן הם אינם יכולים לתבוע אותו על הפסד, אך בכל זאת יש להם תרעומת עליו. הרמב"ן בחידושו מתייחס לדברי רש"י ומסביר את הבסיס להם:

"כשם ששאר הדברים נקנים בקניין, כך שכירות פועלים נקנית בהתחלת מלאכה... וברייתא כולה הכי פירושא: 'אין להם זה על זה אלא תרעומת', דכיוון שלא התחילו במלאכה לא נתחייבו זה לזה... כלומר, במה דברים אמורים שאין לפועלים על בעל

¹ בבא מציעא ע"ו ע"ב.

הבית אלא תרעומת? כשלא התחילו במלאכה; אבל הלכו חמרון, התחלת מלאכה היא ונתחייב בעל הבית מעתה...

ורש"י כתב: 'השכירו עצמכם אם תמצאו, שלא נתחייבתי לכם', דדברים בעלמא ניהו, דכיוון שלא התחילו במלאכה לא נתחייבו זה לזה. הא אם התחילו במלאכה – קנו"

כלומר, כל עוד הפועלים לא ניגשו להתחיל במלאכה, הסיכום בינם לבין בעל הבית הוא רק בגדר 'דברים בעלמא' ואינו מחייב מבחינה ממונית. אך לעומת רש"י ורמב"ן, התוספות אינם מקבלים את ההסבר שמדובר ב'דברים בעלמא' ללא התחייבות, שהרי בגלל הסיכום הראשוני הפועל נמנע מלחפש מעביד אחר לעבוד אצלו, ולכן ביטול ההעסקה – אפילו ביטול הסיכום הראשוני – בכל זאת גורם לו נזק:

"קשה לר"י (מדוע אין להם אלא תרעומת), דהא קיימא לן כר' מאיר דאין דינא דגרמי, בפרק הגוזל קמא²; אם כן, אמאי לא יתן לה כפועל בטל, כיוון שעל ידו נתבטלו אותו היום? ויש לומר דמיירי שכשחוזר בו עוד ימצאו להשתכר. ומכל מקום יש עליו תרעומת, שעתה לא ימצאו אלא על ידי טורח. וכי מפליג בסמוך בין 'לא הלכו החמרים' ל'הלכו ומצאו שדה לחה', הוה מצי לפלוגי אף בלא הלכו כלל, בין יכולין עוד להשתכר בין חוזר בו אחר שלא מצאו עוד להשתכר, אלא אורחא דמילתא נקט, דב'הלכו' לא שכיח שימצאו עוד להשתכר, ואם לא הלכו, מסתמא שכשבא לחזור חוזר מייד בעוד שימצאו להשתכר"³

לפי התוספות, אם הסיכום בין המעביד לפועלים גרם להם להפסיד יום עבודה, הוא יהיה מחוייב לשלם להם על כך, אפילו אם הסיכום ביניהם היה רק במילים והם טרם התחילו לעבוד. לשיטתם, קביעת הגמרא ש"אין להם זה על זה אלא תרעומת" שייכת רק במצב בו הפועל עוד יכול להספיק למצוא עבודה, ואותה תרעומת קיימת בגלל שהוא נאלץ לטרוח ולחפש עבודה חדשה.

משיטת התוספות ניכר כי יסוד המחוייבות שבין הפועל לבעל הבית – במקרה של ביטול העסקה וכדומה – אינה קשורה להלכות פועלים, אלא לדין כללי של התורה, 'דינא דגרמי': כאשר אדם הזיק לחברו, הוא חייב לו תשלום על נזק זה. כך גם כאשר בעל הבית הזיק לפועל, בכך שביטל לו יום עבודה, הוא חייב לשלם לו על כך; ואילו במקרה בו מצא

² בבא קמא ק' ע"א.

³ שיטות רש"י ותוספות הן שתי השיטות המרכזיות בהבנת ברייתא זו. ישנה שיטה שלישית בסוגיה, של הרא"ש, אך למעשה היא שילוב של שתי השיטות הללו ואינה מהווה חידוש הסתכלותי ביחס ליסודות הסוגיה.

הפועל עבודה אחרת באותו יום, הוא היה מסוגל למצוא עבודה כזאת, אין לו על המעביד הקודם אלא תרעומת בגלל הטורח שנגרם לו כתוצאה מהצורך ללכת ולחפש מעביד אחר. ובמקרה שאין טורח כזה, אפילו תרעומת אין.

מנגד, לפי רש"י נראה שהיחס בין המעסיק לפועלים נובע מדין מיוחד ופרטי, שאינו קשור כלל לשאלת ההיזק שגרם אחד מן הצדדים לשני. רש"י מתמקד **בהתחייבות**, בהסכם הלא-כתוב שנוצר בין שני הצדדים: כאשר פועל מגיע לעבוד אצל מעביד, נוצר 'קניין' מסויים והתחייבות הדדית: הפועל מתחייב לעבוד והמעביד מתחייב לשלם לו על כך. בשל התחייבות עקרונית זו, אסור לשני הצדדים לחזור בהם ממה שסוכם מראש. אך כל עוד הוא לא הגיע לעבודה, ה'חזוה' לא קיבל תוקף מחייב.

הרמב"ן מציין שה'נפקא מינה' בין שיטות רש"י ותוספות, נוצרת במציאות שבה אין לפועל סיכוי למצוא עבודה, ואלמלי הצעת המעביד הספציפי הוא היה מובטל: לפי רש"י, אם הפועל כבר הגיע לעבודה אזי מדובר ב'קניין' מחייב בין הצדדים, ולכן גם במקרה כזה צריך המעביד לשלם לפועל על הפסד יום העבודה, כי על כל פנים יש כאן ביטול התחייבות. לפי התוספות, לעומת זאת, המעביד איננו מחוייב לשלם לפועל שום דבר, שהרי מבלי הצעת העבודה הזו הפועל גם כך היה מובטל, כך שבאופן עקרוני המעביד לא גרם לו כל הפסד בביטול התחייבותו; לכן גם ייתכן שלא תהיה לו אפילו תרעומת.

בהמה שנתיב הליכתה הוחלף

במקרה הקודם עסקה הגמרא במצב בו המעביד ביטל את העסקתו של הפועל, או להפך; בהמשך הפרק נמצאת משנה העוסקת במצב בו אדם שכר חמור בתנאים מסויימים, אך לבסוף השתמש בחמור בדרכים אחרות שלא סוכמו מראש. כפי שנראה להלן, גם במשנה הזאת יבואו לידי ביטוי הבדלי הגישה העקרוניים בין רש"י לתוספות.

"השוכר את החמור להוליכו בהר והוליכו בבקעה, בבקעה והוליכו בהר, אפילו זו עשר מילין וזו עשר מילין, ומתה - חייב. השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה, אם החליקה - פטור, ואם הוחמה - חייב. להוליכה בבקעה והוליכה בהר, אם החליקה - חייב, ואם הוחמה - פטור; אם מחמת המעלה - חייב"⁴

⁴ ב"ב מציעא ע"ח ע"א.

אדם השוכר חמור לילך איתו בשטח מישורי, והלך איתו לבסוף בשטח הררי, נושא באחריות לנזק שייגרם לחמור. על פניו, נראה שהסיבה לכך היא שהשטח ההררי היה קשה יותר עבור החמור, ולכן הדבר הביא לפגיעה בו; אולם רש"י מפרש שאפילו אם השביל ההררי היה נוח וישר, בכל זאת יהיה השוכר חייב: "בבקעה והוליכה בהר" – בראש ההר, ואף על פי שהדרך חלק וישר, חייב". כלומר, הסיבה שהשוכר ששינה את מסלול החמור נושא באחריות לנזקים שייגרמו לו, אינה בגלל שהדרך החדשה קשה ומסוכנת יותר, אלא בגלל עצם הפרת הסיכום; לכן, גם אם הדרך החדשה נוחה באותה מידה עבור החמור, בכל זאת השוכר יהיה חייב. "כל המְשַׁנֵּה, ידו על התחתונה"⁵.

המשנה חוזרת פעמיים על המקרה של "השוכר את החמור להוליכה בהר והוליכה בבקעה", ובפעם השניה היא מחלקת בין נסיבות המוות – "הוחמה" או "החליקה" – וקובעת שבמקרה האחרון השוכר יהיה פטור. מדוע במקרה הראשון לא נעשתה חלוקה זו? זאת שואלת הגמרא: "מאי שנא רישא דלא קא מפליג, ומאי שנא סיפא דקא מפליג? אמרי דבי רבי ינאי: רישא שמתה מחמת אויר, דאמרינן אָוירא דהר קטלה ואמרינן אָוירא דבקעה קטלה". את תשובת הגמרא, שבמקרה הראשון החמור מת מחמת האויר השונה בין המקומות, מסביר רש"י:

"שמתה מחמת אויר" – לא הוחלקה ולא הוחמה, ומתה בעצמה. הואיל ושינה בה – יכול לומר לו: 'לא מתה זו מחמת אלא אויר'; לא היה לימודה ליגדל באויר הר וקשה לה, או לא היתה לימודה באויר בקעה וקשה לה"

שוב אנו רואים שלפי רש"י, הגורם היוצר את האחריות והמחוייבות בין שני הצדדים, הוא עצם הסיכום העקרוני ביניהם. ההבדל בין המוליך בהר למוליך בבקעה אינו הבדל מהותי, והסיבה שהשוכר חייב לשלם אינה תלויה בשאלה האם הדרך החדשה קשה יותר או לא – אלא נובעת מכך שהוא הפר את החוזה בינו לבין המשכיר⁶. התוספות, לעומת זאת, מפרשים את הגמרא בצורה אחרת לגמרי:

"כגון שמתה מחמת אויר" – פירוש, שידוע שאותו יום היה אויר משונה בהרים יותר מבבקעה, או איפכא, משלג או ממטר – והוי תחילתו וסופו בפשיעה. ולהכי נקט 'להוליכה בהר והוליכה בבקעה', ולא נקט 'להוליכה בהר זה והוליכה בהר אחר',

⁵ שם ע"ו ע"ב.

⁶ כפי שהוא מפרש (שם ד"ה חייב) "שהמעלה גרמה לה, והוא שינה להוליכה בהר": לא מספיק רק שהמעלה גרמה לה כדי לחייבו, אלא צריך גם את עניין השינוי ממה שסוכם. לענ"ד ניתן לומר שהסברה במקרה זה הולכת עם רש"י, שהרי דרכו של חמור ללכת הן בעליה והן במורד, והדבר אינו מעבר ליכולותיו.

משום דאין רגילות להשתנות אויר אלא מהרים לבקעות, אבל מהר להר ומבקעה
לבקעה אין דרך אויר להשתנות"

השיטה העקרונית של התוספות, כפי שראינו במקרה הקודם, מיוסדת על הקביעה שהסיכום הראשוני בין שני הצדדים איננו מחייב עד כדי כך, ואין בו כשלעצמו כוח כדי לחייב פיצויים; הסיבה שבגינה הצד המפר את התנאים יתחייב, היא בשל "דינא דגרמי", שנגרם נזק ממשי לצד השני. לכן הם מפרשים כאן שהסיבה לחיוב אינה עצם השינוי ממה שסוכם, אלא הרעת התנאים שנעשתה בשינוי זה: שהחמור נלקח לבסוף לעבודה בשלג, בגשם או באוויר רע, ולכן יש כאן גם "תחילתו בפשיעה" – עצם השינוי – וגם "סופו בפשיעה" – הרעת התנאים. לעומת זאת, אם השינוי לא הכניס למשוואה נתון העלול להסב נזק ממשי לחמור, לדעת התוספות המְשַׁנֶּה יהיה פטור מאחריות לנזק, בניגוד לרש"י, שסובר כאמור שהמְשַׁנֶּה חייב אפילו אם השינוי היה ממקום נוח למקום נוח

ספינה שעגנה בנהלך ההפלגה

המקרה השלישי בו נעסוק, הוא של אדם ששכר ספינה כדי להוביל את סחורותיו, ובחצי הדרך עצר למטרה מסויימת (אותה מבררים הראשונים, כפי שנביא בהמשך):

"תנו רבנן: השוכר את הספינה ופרקה לה בחצי הדרך, נותן לו שכרו של חצי הדרך ואין לו עליו אלא תרעומת. היכי דמי? אילמא דקא משכח לאגורה, אמאי אית לה תרעומת? ואי דלא קא משכח לאגורה, כולי אגרא בעי שלומי! לעולם דקא משכח לאגורה, אלא אמאי אית ליה תרעומת? משום רפסתא דספינתא. אי הכי, טענתא מעליא היא, וממונא אית ליה גביה! אלא מאי 'פרקה'? פרקה לטועניה בגויה. אלא מאי תרעומת? משום שינוי דעתא; אי נמי, לאשלא יתירא"⁷

הבריתא מתארת מצב בו עצר השוכר את הספינה בחצי הדרך, והגמרא מבררת באיזה מצב מדובר: אם בעל הספינה היה יכול למצוא מישהו אחר להשכיר לו, מדוע יש לו תרעומת על השוכר? ואם לא היה באפשרותו למצוא מישהו אחר, הרי שהשוכר הסב לו נזק, ועליו לשלם! הגמרא מעלה אפשרות שמדובר במצב בו בעל הספינה אכן היה יכול למצוא שוכר אחר, אך בכל זאת יש לו תרעומת משום "רפסתא דספינתא", כלומר משום הבלאי שנגרם לספינה כתוצאה מפריקת והעמסת סחורות; אולם תשובה זו נדחית, שכן אם הספינה נשחקה כתוצאה מכך, הרי שזהו נזק ממשי והשוכר חייב לפצות את בעל

⁷ בבא מציעא ע"ט ע"ב.

הספינה! לכן מיישבת הגמרא שכוונת התיאור 'פרקה' שבברייתא הוא 'פרקה לטועניה בגויה'.

מנקודה זו ואילך נחלקים רש"י ותוספות, כשכל אחד מהם מבין בצורה אחרת את תירוץ הגמרא. רש"י מסביר:

"דפרקה לטועניה בגויה" – בחצי הדרך הוסיף לתת בה חבילות שהיו לו לשם; והוא התנה מתחילה לכך, ליתן בתוכה כאשר ירצה, והשכר לפי חשבון המשואות והדרך. הלכך, נותן לו שכר תוספת המשאוי של חצי הדרך"

על פי רש"י, הגמרא משיבה שלמעשה לא מדובר במצב בו השכירות בוטלה בחצי הדרך, אלא על מקרה בו השוכר עגן באמצע הדרך כדי להעמיס סחורות נוספות, וכעת עליו להוסיף את שכר החצי השני של הדרך לפי חישוב המשקל החדש. אם כן, מדוע יש למשכיר תרעומת? אם בגלל שינוי הדעת, כלומר שהמשכיר מתרעם ש"הייתי סבור ללכת מהר ולחזור מהר", כדברי רש"י בהמשך, ואם בגלל הצורך להוסיף לספינה ציוד תחזוקה המתאים למשקלה החדש: "צריך אני לקנות חבלים ביוקר כאן, שכשהספינה מכבדת צריך להפליגה אל אמצעית הנהר למקום מים עמוקים, שלא תהא גוששת, וצריך חבלים ארוכים, ואתה לא הודעתני שאכניס חבלים הצריכים לה".

מנגד, לפי התוספות, מדובר בגמרא על מקרה שונה לחלוטין – שהשוכר הראשון מכר את סחורתו שעל גבי הספינה לאדם אחר:

"דפרקה לטועניה בגויה" – פירש בקונטרס שהוסיף המשא בחצי הדרך. וקשה, דהוה ליה למימר 'פריק לה', כיון שממקום אחר היה פורק לספינה. ועוד דקאמר 'שינוי דעתא', מה מפסיד? דכל שכן טוב לו שמרויח יותר! ור"ח פירש 'דפרקה לטועניה', שמוכר סחורה שבספינה לאחר, היינו שינוי דעת, כי שמא זה אדם הקונה הוא אדם קשה. 'אי נמי לאשלא יתירא', שצריך חבלים להוציא כלים של ראשונים ולהכניס של אחרונים. ואי תימא: ואמאי מוקי לה הכי, לימא לעולם דשכיח לאוגורי, וכי תימא מאי תרעומת, איכא משום שינוי דעתא? ויש לומר כיון דמסיק טעמא דרפסא דספינא, תו לא מצי למימר הכי, דטענתא מעלייתא הוא.

ורביב"ם פירש דהכי קאמר: 'לעולם דשכיח לאוגורי', וליכא רפסא דספינה, דאיירי דפרקה לטועניה בגויה, כלומר שהתיר חבילה בתוך הספינה והוציא על יד על יד, וכן אחרון שהכניס סחורה במעט מעט, דלא רפסה ספינה, ותרעומת הוי 'משום שינוי דעת', שלא הורגל עם זה האחר ולא ידע להתנהג לפי דעתו. 'אי נמי לאשלא יתירא, שאם ירבה זה במשא יצטרך לקנות כאן ביוקר חבלים חזקים; כי אם היה יודע בביתו היה קונה שם בדמים מועטים, וליכא אלא תרעומת, דלאו טענה מעלייתא היא, שכנגד זה מרויח, שנוטל שכר יותר מחבילה מחמת גודלה"

תחילה דוחים התוספות את דברי רש"י מכמה נימוקים, ולאחר מכן מביאים שני הסברים לסוגיה זו. **רבנו חננאל** הסביר שהשוכר החליט באמצע הדרך למכור את הסחורה לאדם אחר, ואדם זה הוא שימשיך עם הספינה בחצי השני של הדרך. סיבת התרעומת שיש לבעל הספינה על השוכר הראשון, היא משום שינוי הבעלים: בעל הספינה היה מורגל יותר עם השוכר הראשון, והיה לו נעים להפליג איתו, אך האדם השני עלול להתגלות כאדם קשה ופחות נוח לבריות. **ריב"ם** הסביר אף הוא שהשוכר הראשון החליט לסיים את ההפלגה, וגם לדעתו התרעומת הינה בגלל שינוי הבעלים – אך לשיטתו לא מדובר שהשוכר הראשון מכר את סחורתו לאדם אחר שהמשיך בהפלגה, אלא שהוא פרק את סחורתו לגמרי, ובעל הספינה הצליח למצוא שוכר אחר (שהרי "דקא משכח לאגורי"); ולמרות שנעשתה כאן פריקת והעמסת סחורה, לא נגרם נזק לספינה כי הוצאת והכנסת הסחורות נעשתה באיטיות ובזהירות.

בין לתירוץ רבנו חננאל ובין לתירוץ ריב"ם, התוספות הבינו את המושג 'שינוי דעת' כפשוטו – שיש לפנינו 'דעת' חדשה ממש, כי שוכר הספינה התחלף. כלומר, שינוי דעת = שינוי בעלים. לעומת זאת, רש"י סובר שלא היתה כאן החלפת בעלים, אלא השוכר ביצע העמסה נוספת של סחורות; לשיטתו, 'שינוי הדעת' המביא לתרעומת הוא שבעל הספינה נאלץ להתעכב מעבר למה שתוכנן מראש.

לכאורה צריך עיון: מדוע רש"י מפרש את המושג 'שינוי דעתא' בצורה זו, ולא כפי פירוש התוספות, הנראה כפשט הדברים? באופן פשוט, ניתן לענות שרש"י לא מסכים לסברה האומרת ששינוי בעלים מצדיק תרעומת, שהרי הגמרא מחפשת את הסיבות לתרעומת בגורמים שונים, כמו הטורח (שבחיפוש פועלושוכר), ואם שינוי בעלים כשלעצמו מצדיק תרעומת, אזי אין צורך בכל הטעמים הנ"ל.⁸

אולם מעבר לכך, ניתן לתרץ זאת על פי ההבדל העקרוני שבין גישת רש"י לגישת תוספות בדיני שכירות, כפי שביארנו במקרים הקודמים: רש"י סובר שיסוד ההתחייבות בין השוכר למשכיר (או בין המעביד לפועל) הוא החוזה, ההתחייבות המקדימה, והמפר את החוזה מחוייב לפצות את הצד השני. לכן רש"י איננו יכול לפרש את סוגייתנו בשינוי בעלים, כי שינוי בעלים איננו רק פרט צדדי המצדיק תרעומת, אלא הפרת החוזה, דבר המחייב תשלום פיצויים! התוספות, לעומתן, מסבירים שיסוד ההתחייבות בין השוכר

⁸ יש לציין שהתוספות עצמם כבר פירשו בסוגיה הראשונה את המושג 'תרעומת' כתוצאה של טורח: "יש עליו תרעומת, שעתה לא ימצאו אלא ע"י טורח" (בבא מציעא ע"ו ע"ב ד"ה אין להם).

למשכיר הוא "דינא דגרמי", ולא החוזה העקרוני, ולכן הם יכולים לפרש את הסוגיה כפשוטה, ששינוי בעלים אינו מצדיק יותר מתרעומת, כיוון שלא היה בו גרימת נזק בפועל.

לסיכום, ראינו לכל אורך המאמר שהמחלוקות ה'מקומיות' בין רש"י לתוספות בדינים השונים של השכירות, נובעות בצורה עקבית מן השוני שבהתייחסותם העקרונית להתחייבות שבין המשכיר לשוכר: לדעת רש"י ההתחייבות ביניהם היא דין מיוחד התלוי בחוזה השכירות והפרתו, ולדעת התוספות ההתחייבות נובעת מ"דינא דגרמי", עקרון יסוד השייך בכל התורה, ולפיו אדם שהזיק את חברו חייב לשלם לו על הנזק.

